

Katsausartikkeli

Käsitteellisestä epämääräisyydestä puuttuvaan selitysvoimaan: Pikettyn Pääoman pääoma

Saska Heino, valtiotieteiden maisteri, tohtorikoulutettava, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Käsitteen pääoma käyttö on laventunut historian saatossa merkittävästi. Yhä useampi asia, ominaisuus ja yhteiskunnallinen suhde on nimetty pääomaksi. Käsitteen muutokset kuvastavat osittain pääoman reaalisia muutoksia. Kyse on suurelta osin kuitenkin käsitteen epämääräistymisestä eli saman termin käytöstä yhä uusissa asiayhteyksissä. Käsitteen merkitys on korostunut viime vuosien tulo- ja varallisuuserokeskusteluissa. Keskusteluista on kiittäminen suurelta osin Thomas Pikettyä, jonka teokset *Capital in the Twenty-First Century* ja *Capital and Ideology* ovat synnyttäneet maailmanlaajuisia väittelyä taloudellisesta eriarvoisuudesta. Piketty on soveltanut työssään laajaa ja abstraktia pääomakäsitettä. Pikettyn pääoma on varallisuutta riippumatta sen käyttötarkoituksesta. Hänen pääomakäsitteensä laveus heijastaa sen epämääräistymistä. Laveuden seurauksena on Pikettyn selitysmallin empiirinen paikkansapitämättömyys ja heikko selitysvoima. Tämä katsausartikkeli osoittaa, että Pikettyn ongelmat voidaan palauttaa suurelta osin epämääräistyneeseen pääomakäsitteeseen. Artikkelin osoittaa myös, että Pikettyn työn empiiristä paikkansapitävyyttä on kyseenalaistettu laajalti. Lopuksi katsaus pohtii, minkälainen pääomakäsite voisi soveltua pääoman analysointiin Pikettyn laajaa käsitettä paremmin.

Avainsanat: pääoma, Piketty, taloudellinen eriarvoisuus, taloustieteet

---

<https://doi.org/10.51810/pt.111104>

Saatteeksi

Yksi tieteen kulmakivistä on käsitteellinen täsmällisyys (Weber 1904). Vaikka käsitteiden sisällöt ja merkitykset voivat muuttua, on tieteen lähtökohtana pyrkimys niiden rajaukseen ja tarkoituksenmukaiseen käyttöön (Lawson 2013). Mitä täsmällisempi jokin käsite on, sitä tarkkarajaisempi on sen sovel-lusala. Jos käsite on laeva, voidaan sitä soveltaa laajempaan ilmiöjoukkoon tark-kuuden kustannuksella (Strunz 2012, 116). Kun kyse on pääoman kaltaisesta asiasta, käsitteellisen laveuden hintana voi olla heikko selitysvaima ja ennusta-vuus: samaan kategoriaan on koottu tekijöitä, jotka vaikuttavat eri muuttujiin ja joiden yhteiskunnalliset funktiot voivat poiketa toisistaan suuresti, esimer-kiksi kaikki varallisuus ei osallistu tuotantoon tai synnytä tuloja. Käsitteellinen täsmällisyys ehdollistaakin selitysvaimaa merkittävästi (Ylikoski ja Kuorikoski 2010, 207–208, 210–211). Tähän kysymykseen palautuu myös suuri osa tässä katsausartikkelissa tapausesimerkkinä käytettävän Thomas Piketty'n teoksen (2013/2014) ongelmista.

Piketty'n *Capital in the Twenty-First Century* (2013/2014) (= *Pääoma*) on nostanut pääoman ja taloudellisen eriarvoisuuden keskustelun aiheiksi ympäri maailman. *Pääoma* merkitsee monivuotisen, yhä jatkuvan tulo- ja varallisuuserotutkimuksen huipentumaa (esim. Piketty ja Saez 2003; Piketty 2003; Piketty 2011; Piketty ja Saez 2014; Atkinson ja Piketty 2010). Piketty on osoittanut, ettei palkka- ja pääomatulojen välinen jakauma ole ollut aiempien olettamusten (esim. Kaldor 1957) mukaisesti vakaa vaan on muuttunut suurestikin. Vaikka *Pääoma* ei olekaan Piketty'n tutkimushankkeen viimeinen sana, on sen pääomakäsitettä käytetty myös hänen tuoreemmassa teoksessaan *Capital and Ideology* (2019/2020). Koska *Pääoma* on virittänyt eriarvoisuudesta käytävää keskustelua niin yliopistoissa kuin yhteiskunnassa laajemmin, on tärkeä ymmärtää, minkälaista pääomakäsitettä Piketty on soveltanut, mitä johtopäätöksiä hän tekee sen pohjalta ja miten selitysvaimainen hänen mallinsa on empiriaa vasten.

Kysyn tässä katsausartikkelissa, miten *pääoman* käsite on muuttunut historian saatossa ja miksi sen käyttöala on laventunut yhä uusiin ilmiöihin. Katsauk-sessa tutkin myös, miten pääoman käsitteellisen käyttöalan laventuminen ilmentyy Piketty'n *Pääomassa*. Näiden ohella kysyn katsauksessa, minkälainen

pääomakäsite voisi ylittää käsitteellisen epämääräistymisen ongelmat ja olla riittävän herkkä, joustava ja selitysvoimainen pääoman analysoimiseksi.

Pikettyn pääomakäsite on hyvin laaja. Hän pitää pääomaa synonyyminä varallisuudelle. Pikettyn pääoma koostuu tekijöistä, joihin vaikuttavat muut-
tajat poikkeavat toisistaan suuresti ja joiden vaikutukset taloudelliseen eri-
arvoisuuteen ovat erilaiset, mikä ajaa hänen työnsä sisäisiin ristiriitoihin, jotka
ilmentyvät *Pääoman* heikkona selitysvoimaisuutena. Piketty ei ole laajoine
pääomakäsitteineen suinkaan yksin. Kuten osoitan tässä katsausartikkelissa,
on käsitteen pääoma sovellusala laajentunut historian saatossa ilman, että kyse
on ollut välttämättä itse pääoman reaalista muutoksista. Pikettyn pääoma-
käsitettä tuleekin arvioida tämän käsitteellisen laventumisen tai epämääräis-
tymisen viitekehyksessä ja osana laajaa kehityskulkua, jonka seuraukset eivät
ole olleet yksin akateemisia.

Tämä katsausartikkeli rakentuu seuraavasti. Pääoman käsitehistoriaa käsit-
televän jakson jälkeen tarkastelen pääoman käsitteellistä epämääräistymistä.
Tämän jälkeen syvennyn Pikettyn *Pääoman* pääomaan ja käyn läpi, mitä
seurauksia Pikettyn pääomakäsitteen laveudesta on ollut hänen selitystensä
sisäiselle johdonmukaisuudelle ja empiiriselle selitysvoimaisuudelle. Artik-
kelin loppuksi pohdin, minkälainen pääomakäsite voisi olla riittävän täsmäl-
linen kattaakseen verraten samankaltaisia tekijöitä ja riittävän lavea, jotta se
huomioisi pääomassa tapahtuvat reaaliset muutokset.

Pääoman käsitehistoriasta

Käsitteen pääoma merkitys ja sovellusala ovat muuttuneet ja laajentuneet
historian saatossa suuresti. Antiikin Kreikassa pääomalla viitattiin pääasiassa
karjaan, Roomassa laajemmin varallisuuteen. Moderni pääomakäsite on
syntynyt sydänkeskiajan italialaisissa kaupunkivaltioissa, joissa pääomalla
tarkoitettiin erityisesti liiketoimintaan sijoitettua rahaa (Hodgson 2015, 174).
Ajatukset pääomasta varallisuutena ja liiketoimintaan sijoitettuna rahana
ovat eläneet rinnakkain (Schumpeter 1987, 306–307). Adam Smithin myötä
pääomalla on alettu tarkoittaa tuotannon tekijöitä ja välittömältä kulutuk-
selta säästettäviä pääomatavaroita (Aspromourgos 2013; Smith 1776/2015).
Karl Marx (1867/2013, 685) käsittää pääoman yhteiskunnallisena, tavara- ja

rahavälitteisenä suhteena eli pääomasuhteena. Hänen mukaansa tällä pääomasuhteella on taipumus laajentua ajan myötä yhä uusille elämäalueille (Marx 1939–1941/1986, 23). 1800-luvun jälkipuoliskon sekä varsinkin 1960-luvun myötä pääoman käsite on laajentunut muun muassa inhimilliseen, moraaliseen, sosiaaliseen, ympäristölliseen sekä älylliseen pääomaan (Hodgson 2015, 177, 185, 191–192).

Valtavirtaisen talousteorian pääomakäsite on sekoitus 1700–1800-lukujen poliittisen talouden sekä 1870-luvulla alkaneen marginalistisen käänteeseen pääomakäsityksiä.¹ Valtavirtainen taloustiede on perinyt Smithiltä käsityksen, jonka mukaan tuotantopanokset eli työ, pääoma ja maa saavat niin sanotun luonnollisen korvauksen, jonka suuruutta sääntelee kilpailun kovuus. Myös käsitys pääomasta varallisuutena on elänyt taloustieteen valtavirrassa (esim. Fisher 1906, 52–54). Marginalistisen käänteeseen ohella taloustiedettä on John Hicksin (1974, 309) mukaan muovannut eräänlainen materialistinen käänne, jossa pääoma on nähty yksinomaan fyysisenä tuotannontekijänä (esim. Clark 1891; Macvane 1892, 130; Shapiro 1981, 42, 48–50). Fyysisestä pääomakäsitteestä on seurannut, että pääomaksi on määritetty pitkäikäisiä tavaroita riippumatta siitä, onko niitä käytetty pääomana (Shaikh ja Tonak 1996). Valtavirtaisessa taloustieteessä on elänyt myös itävaltalaisen koulukunnan edustajien, kuten Eugen von Böhm-Bawerkin (1884) näkemys pääomasta kulutuksesta pitäytymisen tuotteena. Anthony Endresin ja David Harperin (2020, 1072) mukaan raja rahamääräisten ja fyysisten pääomakäsitteiden kannattajien välillä ei kuitenkaan ole ollut selvä vaan käsitteitä on sovellettu rinnakkain. Tämä pätee myös Pikettyn Pääomaan, jossa pääomaa ovat sekä rahamääräiset että fyysiset asiat.

1950–60-luvulta alkaen valtavirtataloustieteen pääomakäsitys on lavenunut muun muassa inhimillisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman osa-alueille (esim. Becker 1962, 1964; Mincer 1958; Schultz 1961). Tämän laajennuksen keskeisenä motiivina on ollut tuottavuuden selittäminen. Kuten esimerkiksi Theodore Schultz (1961, 3) on todennut, on tuotanto historiallisesti kasvanut työvoimaa ja pääomaa nopeammin, mikä viittaa tuottavuuden kasvuun. Hän selittää tuottavuuden kasvua inhimillisellä pääomalla eli koulutuksella, tiedoilla, taidoilla sekä kokemuksella, joita käsitellään kuten pääomaa eli panoksina, joiden hankkiminen johtaa nouseviin tuottoihin ja tuloihin. Näiden ”uusien” pääomalajien kehittäminen on pohjannut suurelta osin sille,

etteivät valtavirtaisten kasvumallien pääoma- ja työvoimatekijät ole selittäneet tuotannon kasvua kovin hyvin ja että pelkkänä jäännöskategoriana käsittely tuottavuus ei ole ollut selitystekijänä tyydyttävä.

Pääoman käsite on laajentunut taloustieteestä 1970–80-luvulta alkaen eri ihmis- ja yhteiskuntatieteisiin, joissa sitä on sovellettu esimerkiksi kulttuuriin (Bourdieu 1979) sekä inhimillisen pääoman tuotantoon (Coleman 1988). Siinä missä Pierre Bourdieulla sosiaalisen, kulttuurisen, symbolisen ja taloudellisen pääoman käsitteiden käyttöön liittyi selkeä luokka- ja valtaulottuvuus, on rationaalisen valinnan teoriaan perustunut sosiaalisen pääoman teoria pitkälti luopunut luokasta ja vallan kysymyksistä keskittyen enemmän yksilöllisten elämänkaarien selitykseen tämän pääoman avulla (Fine 2010, 39). 1990-luvulla keskeiseksi sosiaalisen pääoman käsitteen soveltajaksi on kohonnut Robert Putnam (esim. Putnam 1993, 2000, 2002). Nämä pääomakäsitteen sovellusalan laajennukset ovat etäännyttäneet sitä sen aiemmista käsityksistä, jotka ymmärsivät pääoman varallisuutena, sijoitettuna rahana, tuotantovälineinä tai -suhteina. Pääomalla on alettu tarkoittaa mitä erinäisimpiä yhteiskunnallisia suhteita sekä ihmisten käyttämiä voimavaroja.

Pääomakäsitteen epämääräistyminen: syitä ja seurauksia

Kuten edellä osoitin, yhä useampi asia on historian saatossa nimetty pääomaksi. Geoffrey Hodgson (2015, 191–192) luettelee pääomalle 24 eri määritelmää akateemisesta aina keskinäisen luottamuksen pääomaan. Pääoman on katsottu usein säilyneen muuttumattomana talous- ja yhteiskuntajärjestysten muutoksesta huolimatta (Meiksins Wood 2017). Tämä pääomakäsitteen epämääräistymiseksi nimettävissä oleva ilmiö ei ole rajoittunut vain taloustieteeseen vaan on koskettanut lukuisia ihmis- ja yhteiskuntatieteitä, kuten valtio-oppia (Baron ja Hannan 1994, 1113). Käsitteen käyttö on monesti ollut vertauskuvallista (esim. Robison ym. 2002). Sen on katsottu soveltuneen hyvin monenlaisten yhteiskunnallisten suhteiden tarkasteluun (Bourdieu 2002, 280, 286, 288; Coleman 1988, 97–98, 100–101; Putnam 2000). Käsitettä on sovellettu myös luonnonvaroihin (esim. Helm 2015).

Mitä laveammaksi käsitteen käyttöala on kasvanut, sitä vaikeampi eri pääomia on ollut yhteismitallistaa. Kuten Ben Fine (2010, ix) on todennut,

voidaan esimerkiksi sosiaalista pääomaa pitää ”minä tahansa sosiaalisena osa-alueena, jota ei voida pitää taloudellisena, mutta joka voidaan lukea voimavaraksi”. Tämä määritelmä sopii myös moniin muihin pääomalajeihin, kuten kulttuuriseen, tiedolliseen tai inhimilliseen pääomaan. Se osoittaa samalla, kuinka pääomalla voidaan tarkoittaa asioita, joilla ei välttämättä ole paljoa tekemistä keskenään. Määritelmää voidaan soveltaa kuitenkin myös pääomaan sen ”taloudellisemmassa” merkityksessä eli Pikettyn (2013/2014) tapaan pääomaan varallisuutena. Kun hyvin erityyppisiä varallisuusmuotoja luetaan pääomaksi, seuraa niiden yhteismitattomuudesta kumpuavia ristiriitoja, jotka välittyvät empiirisiin tuloksiin ja antavat tutkimuskohteesta, Pikettyn tapauksessa tulo- ja varallisuuseroista, vääristyneen kuvan.

Miksi pääoman käsite on epämääräistynyt? Yhtenä keskeisenä syynä voi olla ihmis- ja yhteiskuntatieteilijöiden pyrkimys korostaa tutkimustensa merkittävyyttä liittämällä se poliittisesti vaikutusvaltaisen taloustieteen kysymyksenasetteluun, käsitteistöön ja teoriaan (Baron ja Hannan 1994). Esimerkiksi sosiaalinen pääoma on nähty keinona sitoa yhteen sosiologian, historian sekä taloustieteen oppiaineet (Fine 2008, 442; Gaggio 2004). Muun muassa Lindon Robison ym. (2002) ovat esittäneet, että sosiaalisen pääoman käsitettä tulisi soveltaa tilanteissa, joissa taloustieteellisen pääoma tuotannontekijänä -käsitteen ja ihmissuhteiden välillä on löydettävissä yhtäläisyyksiä. Pääoman käsitettä on käytetty myös pyrittäessä lukijan vakuuttamiseen jonkin ilmiön tärkeydestä (esim. Myllykoski 2021; TSV ja TJNK 2021).

Epämääräistymisen seuraukset eivät ole vain akateemisia. Kuten Anwar Shaikh (2016, 811) esittää, on ilmiöllä ollut vaikutusta myös kansantalouden tilinpitoon ja talouden tilasta saatavaan käsitykseen. Tämä on edelleen voinut vaikuttaa tilinpitoa käyttävään talouspolitiikkaan, julkisiin palveluihin sekä ihmisten hyvinvointiin. Kuten Fine (2010, 24, 32, 80) toteaa, on uusia pääomakäsitteitä, esimerkiksi inhimillistä ja sosiaalista pääomaa, käytetty myös taloudellisen eriarvoisuuden selittäjinä, vaikka ne vain heijastaisivat sitä. Eriarvoisuuden syytekijöiden hämärtyemisellä on voinut olla vaikutuksia esimerkiksi koulutus-, sosiaali- ja työvoimapolitiikkaan (esim. Aro 2014, 42). Selitysvoimaisuus vaatii kyvyn todistaa mahdollisen kausaation suunnan. Fine (2008, 445) esittää, ettei esimerkiksi sosiaalisen pääoman kohdalla ole useinkaan mahdollista määrittää, onko kyse selittävästä vai selitettävästä tekijästä.

Vaikka pääoman käsite on ajan saatossa epämääräistynyt, myös pääomaksi taloudellisessa mielessä käsitetyt asiat ovat muuttuneet. Kuten Marx (1939–1941/1986, 23) toteaa, on pääomalla, hänen määritelmänsä mukaan työläisten ja kapitalistien välisellä tuotantosuhteella, taipumus levitä uusille elämänalueille. Yhä uusista asioista tulee, kuten todettua, ”pääomalla pääomana” tuotettuja asioita. Kun vaikkapa oikeudenkäynneistä tai NBA-koripallo-otteluiden huippuhetkien videotaltioinneista tulee kauppatavaraa, on niitä käsiteltävä pääomana (Raeste 2021; Cohen 2021). On kuitenkin tärkeä huomata, ettei mikään asia ole koskaan pääomaa *sinänsä* vaan ainoastaan silloin, kun sitä käytetään pääomana eli voitonpyynnin välineenä (Shaikh 1990, 72–73). Kuten näytän katsauksessa myöhemmin, eri varallisuusmuotojen käsittäminen pääomaksi *sinänsä* ajaa Pikettyn merkittäviin ongelmiin.

Pääomakäsitteen pulma onkin kahtalainen: yhtäältä yhä uusista asioista on tullut historian saatossa pääomaa, toisaalta moni asia, jota ei käytetä pääomana käsitteen taloudellisessa merkityksessä, on nimetty pääomaksi. Jos pääoma käsitetään voimavarana *sinänsä*, yleistetään kapitalistiset tuotanto- ja vaihtosuhteet sellaisille elämänalueille, jotka eivät ole näiden suhteiden piirissä (Fine 2010). Tällöin yhteiskunta nähdään Gary Beckerin (1964) ja James Colemanin (1988) tavoin eri markkinoiden kudelman, jossa ihmiset toimivat tavara-kauppiaiden tavoin vaihtaen pääomiaan rahaksi. Mitä laveampaa pääomakäsitettä käytetään, sitä todennäköisemmin siihen sisällytetään sellaisia asioita ja yhteiskunnallisia suhteita, jotka eivät noudata samaa toimintalogiikkaa tai joita ehdollistavat ja selittävät tekijät poikkeavat toisistaan merkittävästi. Pyrkimys kattavuuteen voi johtaa heikkoon selittävyteen. Tämä ongelma vaivaa myös Pikettyn (2013/2014) esittämää selitysmallia pääomaan perustuvien tulo- ja varallisuuserojen historiasta ja tulevaisuudesta.

Pikettyn *Pääoman* pääoma

Pikettyn *Pääoma* perustuu 1990-luvun jälkipuoliskolla alkaneeseen tutkimushankkeiden sarjaan, jossa Piketty on yhdessä kollegojensa, kuten Emmanuel Saezin ja Anthony Atkinsonin, kanssa selvittänyt tulo- ja varallisuuserojen historiallista kehitystä 1700–1800-luvulta kohti nykypäivää. Pikettyn tarkastelutapa on globaali ja on koonnut yhteen eri maita koskeneita

erillistutkimuksia (esim. Atkinson ja Piketty 2010). Pikettyn tutkimustyö on vaikuttanut merkittävästi siihen, että pääoma sekä tulo- ja varallisuuserot ovat kohonneet vuoden 2008 rahoitusmarkkinakriisin jälkeen julkiseen keskusteluun.

Piketty pyrkii *Pääomassa* kokonaisvaltaiseen selitykseen tulo- ja varallisuuserojen globaalista kehityksestä 1700-luvulta 2000-luvulle. Piketty voidaan liittää tässä mielessä 1700–1800-lukujen poliittisen talouden perinteeseen, jossa tärkeitä kysymyksiä olivat työvoiman, kapitalistien ja maanomistajien väliset yhteiskunnalliset suhteet (Kunkel 2014, 17; ks. esim. Steuart 1767/1966; Smith 1776/2015; Ricardo 1817/1932; Mill 1848/2008). *Pääoma* on tässä mielessä vastakkainen niin sanotulle uskottavuusvallankumouksen (*credibility revolution*) läpikäyneelle empiirisen mikroekonometrian valtavirralle, joka on 1980–90-luvulta alkaen painottunut ”pieniin” selitysmalleihin (Angrist ja Pischke 2010). Pikettyn toinen jalka on kuitenkin seisonut taloustieteen valtavirrassa. Kun mukaan otetaan kysymys monopolivisen empiirisen todellisuuden abstrahoimisesta yksinkertaiseen valtavirtaiseen makroselitysmalliin, saadaan tulokseksi kokonaisuus, jonka osatekijät ovat ristiriidassa keskenään. Nämä ristiriidat palautuvat osittain, vaikkakaan eivät tyhjentävästi, juuri pääomakäsitteen epämääräistymiseen. Paradoksaalista kyllä, vaikka Pikettyn työn ansiona onkin sen laajuus, liittyvät sen ongelmat historiallisesti ja yhteiskunnallisesti epäsensitiiviseen pääomakäsitteeseen, joka ei huomioi eroja eri varallisuuslajien ”käyttäytymisessä”. Käynkin tässä luvussa läpi, mitä Pikettyn pääomakäsitteestä ja sen johdannaisesta, pääoman tuoton käsitteestä, seuraa hänen työnsä selitysvoimaisuudelle suhteessa tulo- ja varallisuuserojen historialliseen kehitykseen ja tulevaisuusnäkyymiin.

Pikettyn mukaan tulo- ja varallisuuserot kasvavat, kun pääoman tuottoaste r ylittää talouden kasvunopeuden g eli kun $r > g$. Hän johtaa nämä tekijät kahdesta talouden peruslaiksi kutsumastaan yhtälöstä $\alpha = r \times \beta$ ja $\beta = s/g$, joista ensimmäinen mittaa pääoman tuottoa kerrottuna jälkimmäisellä eli säästämis- ja kasvuasteiden osamäärällä. Jos r kasvaa Pikettyn mallissa hitaammin kuin β , pääoman tuottoaste on laskeva. Jos β kasvaa taas hitaammin kuin r , pääoman tuottoaste, ja sitä myöten tulo- ja varallisuuserot, voivat kasvaa (Piketty 2013/2014, 52, 166, 215, 216). Pikettyn selitysmallin kannalta olennaisen epäyhtälön $r > g$ määrittäminen vaatii määritelmän pääomalle ja sen tuotolle

sekä näihin vaikuttavien tekijöiden huomioimisen. Juuri näiden asioiden kohdalla Pikettyyn malli ajautuu vaikeuksiin.

Piketty määrittää pääoman ”ei-inhimillisen varallisuuden kokonaissummaksi, jota voidaan ostaa ja vaihtaa joillakin markkinoilla”. Pääoma muodostuu hänen selitysmallissaan ”kaikista reaali-varallisuuden muodoista (mukaan lukien asunnot) sekä rahoitus- ja ammatillisesta pääomasta (tehtaista, infrastruktuurista, koneista, patenteista ja niin edelleen)” (emt. 46, 119). Pääomaa ovat hänelle kotitalouksien, yhtiöiden ja julkisen sektorin varallisuus. Piketty perustelee laveasti kategorisoitua pääomakäsitettään pragmatismilla. Hänen mukaansa esimerkiksi maan ja rakennusten arvon erottaminen toisistaan on vaikeaa, jolloin eri tekijöiden laskeminen pääomaksi on käytännön sanelema ratkaisu, joka on tehty ”tekstin yksinkertaistamiseksi” (emt., 47–48). Piketty rajaa pääomansa ulkopuolelle kuitenkin muun muassa inhimillisen pääoman (emt. 21–22, 42, 223). Vaikka Piketty perustelee pääomakäsitettään käytännön syillä, liittyy se olennaisesti hänen kiinnostukseensa tulo- ja varallisuuserojen syihin. Tässä mielessä myös Pikettyyn tuottokäsite on hyvin abstrakti: hänen mallissaan miltei kaikki varallisuus osallistuu tuotantoon ja tulojen synnyttämiseen pääomana. Kuten Yanis Varoufakis (2014, 20) on muistuttanut, kaikki varallisuus ei kuitenkaan ole pääomaa, vaikka pääoma onkin varallisuutta. Kuten seuraavaksi osoitan, on tästä yksinkertaisuuden nimissä tehdystä käsitelmäriityksestä vakavia seurauksia myös Pikettyyn tuottokäsitteelle, joka on olennainen hänen selitykselleen tulo- ja varallisuuserojen kehityksestä.

Pikettyyn tuottokäsite mittaa hyvin laveasti erilaisten varallisuuserien tuotantamia suhteellisia tuloja. Pikettyyn mukaan pääoman tuottoaste r on ollut historiallisesti vakaa. Tämä on perustunut hänen mukaansa säästäjien kärsivällisyyteen: siihen, että nämä ovat malttaneet odottaa sijoitustensa kasvavan noin neljä tai viisi prosenttia vuodessa. Piketty ulottaa pitkän aikavälin tuottokeskiarvonsa aina ajanlaskun alkuun (Piketty 2013/2014, 354, 358, 359). Kuten Benjamin Kunkel (2014, 20) toteaa, “[e]sikapitalistiset yhteiskuntamuodostumat näyttäytyvätkin Piketylle ’pääoman hallitsemina menneisyyden yhteiskuntina’” riippumatta siitä, ettei kapitalistinen tuotanto ollut näissä yhteiskunnissa vallitsevaa. Samaan on kiinnittänyt huomiota myös Yves Charles Zarka (2015, 151–152), jonka mukaan Piketty näkee pääoman asiana, joka on olemassa ja toimii samoin riippumatta kulloisestakin talous- ja yhteiskuntajärjestyksestä. Koska Piketty pyrkii *Pääomassa* kokonaisvaltaiseen

esitykseen tulo- ja varallisuuserojen historiasta pitkällä aikajänteellä, voidaan tätä historiattomuutta pitää oireena pääomakäsitteen ja kapitalismin yleistämisestä aikakausiin, joita ei perustellusti voida pitää kapitalistisina.

Pikettyn tuottokäsite on sisäisesti ristiriitainen. Tämä johtuu siitä, että hänen pääomansa sisältää tekijöitä, jotka eivät ole tuotantopanoksia, kuten omistusasunnot, sekä tekijöitä, kuten arvopaperit, joiden hinta voi romahtaa erilaisissa kriiseissä (Piketty 2013/2014, 48). Pikettyn tuottoasteen nimittäjä, itse pääoma, voi joissain tilanteissa supistua itse tuoton laskua nopeammin, jolloin tuottoaste voi Pikettyn määrittämällä tavalla jopa *kohota* erilaisten pörssi- ja hintaromahdusten seurauksena (Varoufakis 2014, 20). Tämä ristiriita voi Cédric Durandia (2017, 55–56) mukaillen johtua siitä, että fiktiivinen pääoma, kuten johdannaiset, luetaan tuottoasteensa nimittäjään.² Ongelmana Pikettyn tuottokäsitteessä on myös sen itsensä osittainen fiktiivisyys. Hän laskee pääoman tuottoon esimerkiksi omistusasujien lainalyhennysten kautta itselleen kerryttämän nettovarallisuuden kasvun eli laskennallisen asuntotulon (Mihalyi ja Szelényi 2017, 1246; Piketty 2013/2014, 54). Pääomasta lähtevien tulo- ja varallisuuserojen lähteenä on sen tuotto. Koska Pikettyn tuottokäsite on sisäisesti ristiriitainen sekä osin fiktiivinen, on sen avulla vaikea selittää tulo- ja varallisuuserojen historiaa tai ennakoida niiden muutosta. Tämä tarkoittaa, että Pikettyn kyky vastata itselleen asettamiinsa tutkimuskysymyksiin on kyseenalainen.

Pikettyn pääomakäsite ja hänen oletuksensa tuotannon, tuottoasteen, säästämisen sekä tulo- ja varallisuuserojen mekanismeista vaikuttavat olennaisesti hänen empiriaansa. Pääomaa lukiessa ei ole ilmeistä, että Pikettyn tuottoaste r perustuu hänen omaan laskentamalliinsa eikä johonkin laajalti käytettyyn lähdeaineistoon, kuten kansantalouden tilinpitoon (Mihalyi ja Szelényi 2017, 1243–1244, 1245). Jos talouden kasvu laskee nolnaan, hänen toinen peruslakinsa β eli säästämisen s ja kasvun g osamäärä kohoaa äärettömyyksiin. Ääretön säästäminen ei tietenkään ole mahdollista. Tällöin myös Pikettyn ensimmäinen peruslaki eli tuottoasteen r ja peruslaki β :n tulo α voi kohota yli sadan prosentin tasolle. Tämäkään ei voi pitää paikkaansa, koska pääomatulojen *osuus* kokonaistulosta ei voi ylittää itse kokonaistuloa. Tuottoastetta ja kasvua ei myöskään voida pitää toisistaan irrallisina. Tuottoaste ehdollistaa kasvua säästämis- ja investointiasteiden välityksellä, ja kasvu rajoittaa myös tuottoastetta, jollei varallisuuslajien velkavetoisen hintainflaation mahdollisuutta

huomioida (Kunkel 2014, 24). Piketty tuottoasteen ongelmana on siis se, että se voi kasvaa talouden kriisijaksoissa, kuten pörssiromahduksissa ja lamoissa. Koska tuottoaste sääntelee hänen mallissaan myös tulo- ja varallisuuseroja, vaarantaa tämä tuottoasteen ”käyttäytyminen” myös hänen selityksensä näiden erojen historiasta ja kehitysnäkymistä.

Milton Friedmanin (1966) kuuluisan teesin mukaan taloustieteellisten selitysmalien ei tarvitse olla realistisia, kunhan niiden avulla voidaan tuottaa päteviä ennusteita. Piketty pääomakäsitteen ja siitä johdettavan tuottoimitan nähdään olevan sisäisesti ristiriitaisia. Liian laveasta pääomakäsitteestä on vaikea johtaa täsmällistä selitysmallia. Täten Piketty selitysmalli ei vastaa edes Friedmanin sinänsä kiistanalaista teesiä (esim. Mäki 2009). Ei lienekään ihme, ettei Piketty selitysmalli ole pärjännyt järin hyvin empiirisessä jälkitarkastelussa. Esitän ohessa muutamia esimerkkejä tutkimuksista, joissa Piketty näkemykset on kyseenalaistettu empiirian pohjalta.

David Weilin (2015, 35) mukaan Piketty jättää huomiotta varallisuuden, kuten asuntojen hintainflaation 1900-luvun jälkipuoliskolla ja 2000-luvun alussa. Tämä johtuu siitä, että Piketty arvostaa varallisuutta sen markkinahintojen perustella eikä tavanomaisemman investointikertymämenetelmän keinoilla, joissa lasketaan yhteen menneitä investointeja ja vähennetään niistä pääoman kuluminen. Tästä johtuen Piketty K/Y eli pääoman ja tulojen välinen suhde saa markkinahinnoin selvästi korkeamman arvon kuin esimerkiksi taloustieteilijöiden globaaleissa vertailuissa laajasti käyttämässä Penn World Tables -paneeliaineistossa, jossa käytetään investointikertymämenetelmää. Tästä voi seurata, että hänen tuottoasteensa r saa todellista matalampia arvoja, kun hänen pääomansa on arvioitu tavanomaista arvokkaammaksi. Tästä huolimatta Piketty r ei ole ollut esimerkiksi Yhdysvalloissa 1900-luvulla kertaakaan alle seitsemän prosenttia, mikä on selvästi ylittänyt kasvun $g:n$ (Mihalyi ja Széleányi 2017, 1246). Pääomatulojen ja kaikkein suurituloisimpien osuus tuloista on 1900-luvulla kuitenkin vaihdellut, vaikka tuottoaste on ylittänyt kasvun yhtäjaksoisesti. Tämä on jyrkässä ristiriidassa Piketty selityksen kanssa. Sama vaikuttaa pätevän myös kansainvälisemmin. Carlos Góes (2016) on koetellut Piketty peruslakeja 19 maan paneeliaineistolla vuosilta 1980–2012. Hänen mukaansa $r:n$ ja $g:n$ erotuksen kasvu ei ole johtanut sen paremmin pääomatulojen osuuden kuin suurituloisimman prosentin (Piketty käyttämä eriarvoisuusmitta) tulojen kasvuun (Góes 2016,

10, 14–17, 23, 24). Vaikka Góesin aineisto kattaa vain osan Piketty'n tutkimusjaksosta, on hänen tulostensa avulla mahdollista kyseenalaistaa Piketty'n selitys tulo- ja varallisuuserojen kasvun syistä 1900–2000-luvun vaihteessa. Piketty'n epäyhtälö $r > g$ ei näytä olleen niiden kasvun takana, vaan syitä on etsittävä toisaalta.

Matthew Rognlien (2015, 3, 13, 25) mukaan varallisuus- ja tuloerojen kasvu on johtunut Yhdysvalloissa 1970-luvulta lähtien varsinkin laskennallisen asuntotulon kasvusta eli siitä, että omistusasujat ovat kerryttäneet itselleen potentiaalista myyntituloa lyhentämällä lainojaan, jonka ohella asuntojen hinnat ovat kohonneet varsin jyrkästi. Muuhun kuin laskennalliseen asuntotuloon perustunut pääomatulojen osuus ei ole kasvanut vaan on pikemminkin supistunut verrattuna 1800–1900-lukujen taitteeseen. Myös Lisa Adkins ym. (2021) ovat kiinnittäneet huomiota siihen, miten varallisuustulojen ja -erojen kasvu vaikuttaa perustuvan muuallakin ennen kaikkea asuntohintojen kohoamiselle 1900-luvun jälkipuoliskolla. Myös tämä kiistää Piketty'n näkemyksen siitä, että tulo- ja varallisuuserojen kasvun taustalla olisi ollut hänen pääomaksi määrittämiensä tekijöiden tuoton yleinen kasvu. Kyse on pikemminkin ollut varallisuuden siirrosta pankeilta asunnonomistajille ja asuntojen hintojen kohoamisesta, mitä Piketty ei käsittele *Pääomassaan* kovin seikkaperäisesti. Vaikka Rognlien (2015) selitys ei kuvaakaan tulo- ja varallisuuserojen muutosta tyhjentävästi, osoittaa se hyvin Piketty'n selitysmallin epätäsmällisyyden.

Piketty'n *Pääoma* on sellaisenaan vain esimerkki – vaikkakin vaikutusvaltainen – siitä, miten pääomakäsitteen laueus sekä siitä juontuva mitattavien suureiden ja niiden momenttien kirjo voivat tuottaa empiirisestä todellisuudesta varsin erilaisia käsityksiä. Olisi kuitenkin kohtuutonta vyöryttää vastuuta ilmiöstä vain yhdelle tutkijalle. Koska Piketty'n teos on saanut viime vuosina poikkeuksellisen laaja-alaista huomiota, on sen taustaoletusten ja etukäteisvalintojen, mitä mitataan mitenkään, tunteminen kuitenkin tärkeää pyrittäessä ymmärtämään pääoman olemusta ja vaikutuksia taloudelliseen eriarvoisuuteen. Ne ilmentävät samalla niitä ristiriitaisuuksia, jotka juontuvat pääomakäsitteen epämääräisyydestä ja vaikuttavat empiirisestä todellisuudesta saataviin käsityksiin. Voidaankin pohtia, minkälaisen käsityksen tulo- ja varallisuuserojen kehityksestä Piketty olisi tuottanut, jos hän olisi käyttänyt rajatumpaa, pääoman ja varallisuuden erot huomioinutta pääomakäsitettä. Nykyisessä muodossaan

Pikettyn *Pääoma* ei tarjoa sisäisesti johdonmukaista tai empiirisesti paikkansapitävää selitystä tulo- ja varallisuuserojen globaalien muutosten syistä tai pääoman kehitysnäkymistä 21. vuosisadan alussa.

Askelia kohti täsmällisempää pääomakäsitettä

Tulo- ja varallisuuserot ovat kasvaneet monissa maissa 1970–80-luvulta lähtien (esim. Milanović 2016/2017, 2019; Keeley 2015). Pikettyn ansiona voidaan pitää tämän erojen kasvun palauttamista keskusteluun pääomasta ja sen vaikutuksista. Hänen pääomakäsitteensä laveudesta kuitenkin seuraa, ettei hän pysty tämentämään analyysiaan niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat tulo- ja varallisuuseroihin kapitalistisen tuotannon välityksellä. Pikettyn *Pääoma* ei täten tarjoa riittäviä välineitä näiden erojen ymmärtämiseen.

Pikettyn tapauksessa nähdään, miten sisäisesti ristiriitaisen pääomakäsitteen ja tuottomitan yhteiskäyttö voi välittyä olennaisella tavalla empiirisiin tuloksiin sekä käsityksiin pääomasta juontuvista tulo- ja varallisuuseroista. Käsitteen pääoma yleisyyteen kytkeytyy myös sen suurin ansa: eri ”pääomia” käydetään eri tarkoituksiin ja niitä ehdollistavat eri tekijät, jolloin niiden yhteiskunnalliset vaikutukset, oli kyse taloudellisesta eriarvoisuudesta tai vaikkapa ilmastonmuutoksesta, vaihtelevat suuresti.

Yhtäältä itse pääomaksi luettujen asioiden joukko muuttuu, toisaalta pääoman käsite ei aina elä näiden muutosten mukana. Ratkaisuksi tähän dilemmaan tarvitaan käsitettä, joka sekä tavoittaa pääoman historiallisesti kehittyneenä, alati muuttuvana asiana että auttaa erottamaan pääoman muusta varallisuudesta, voimavaroista ja yhteiskunnallisista suhteista.

Marxin (1867/2013) käsitys pääomasta tuotantosuhteena on joustava mutta kyllin tarkkarajainen tavoittaakseen sen asijoukon moneuden, jota voidaan käyttää tämän suhteen puitteissa pääomana. Se on samalla riittävän herkkä, jotta varallisuus voidaan erottaa pääomasta silloin, kun sitä ei käytetä pääomana. Vaikka kapitalististen tuotantosuhteiden piiriin onkin historian saatossa otettu yhä uusia elämänalueita, eivät kaikki inhimilliset suhteet ole suinkaan pääomasuhteita eli suhteita kapitalistien ja työläisten välillä tai tavaroita, joita käytetään tämän suhteen välittäjinä. Rajanveto näiden tekijöiden

välillä on ensiarvoisen tärkeää, kun tutkitaan pääoman suhdetta taloudelliseen eriarvoisuuteen.

Hyvän pääomakäsitteen on oltava riittävän herkkä ja erotuskykyinen, jotta pääomaksi luetaan keskenään samankaltaisia asioita. Sen on oltava myös mukautumiskykyinen, jotta se huomioi pääomassa tapahtuvat reaaliset muutokset. Pääoman kohdalla on Shaikhia (1990; 2016) mukailten huomioitava, etteivät kaikki voimavarat, ominaisuudet ja ihmisten väliset suhteet ole pääomaa, ellei niitä käytetä sellaisinaan eli sijoiteta pyrittäessä jonkinlaiseen tuottoon eli alkuperäisen pääoman kasvattamiseen. Hyvän pääomakäsitteen onkin oltava myös teoreettisesti johdonmukainen ja perusteltavista johdonmukaisesta viitekehuksesta käsin. Riittävän herkkä, erotus- ja mukautumiskykyinen sekä selitysvoimainen pääomakäsite on ensiarvoisen tärkeä, mikäli pääoma halutaan pitää olennaisena käsitteenä taloutta tutkivissa ihmis- ja yhteiskuntatieteissä. Se on myös olennainen käsitteen ehdollistamien selitysmallien empiiriselle vahvuudelle ja realiteetille. Kuten Sebastian Strunz (2012) on todennut, on käsitteellisen täsmällisyyden ja kattavuuden välillä tehtävä aina jonkinlainen valinta. Pikettyyn valinta kattavuuden puolesta on johtanut siihen, ettei hänen mallinsa vaikuta todellisuudessa kovin selitysvoimaiselta. Kuten olen esittänyt tässä katsauksessa, palautuu tämä selitysvoimattomuus eri vaiheiden jälkeen käsitteelliselle lähtötasolle asti. Pääomaksi ei voidakaan kutsua mitä tahansa varallisuutta tai voimavaroja, jos niitä ei tosiasiaassa käytetä pääomana eli voitonpyynnin välineenä ja pääomatulojen lähteenä.³

Viitteet

1) Valtavirtaisella taloustieteellä tarkoitan tässä yhteydessä muun muassa Léon Walrasin, Alfred Marshallin, Paul Samuelsonin ja Robert Lucasin perinteeseen nojaavaa oppisuuntaa, jolla on keskeinen asema taloustieteen yliopisto-opetuksessa, tutkimuksessa sekä talouspolitiikassa. Marginalistisella käännteellä viittaaan teoriaan, jonka mukaan hyödykkeiden, myös pääoman, hinta määräytyy laskevan marginaali- eli rajahyödyn sekä nousevan rajakustannuksen tai -hinnan leikkauspisteessä. Teorian mukaan jokainen lisäyksikkö jotain hyödykettä tuottaa edellistä pienemmän hyödyn ja jokaisen lisäyksikön tuottaminen maksaa edellistä enemmän.

- 2) Fiktiivisellä pääomalla tarkoitan muun muassa osakkeita, velkaa ja johdannaisia eli asioita, joita ei voida vaihtaa suoraan tavaroihin vaan jotka antavat oikeuden jonkin varallisuuden, kuten yhtiöiden voittojen, haltuunottoon.
- 3) Kiitän Miika Kabataa ja Pertti Honkasta hyvistä huomioista Pikettyyn ja pääoman käsitteeseen liittyen.

Lähteet

- Adkins, Lisa, Cooper, Melinda ja Konings, Martijin. 2021. Class in the 21st century: Asset inflation and the new logic of inequality. *Economy and Space*, 53:3, 548–572. <https://doi.org/10.1177/0308518X19873673>
- Angrist, Joshua D. ja Pischke, Jörn-Steffen. 2010. The credibility revolution in empirical economics: How better research design is taking the con out of econometrics. *Journal of Economic Perspectives*, 24:2, 3–30. <http://www.jstor.org/stable/25703496> [Luettu 30.5.2021]
- Aro, Mikko. 2014. *Koulutusinflaatio ja koulutuksen arvo Suomessa 1970–2008*. Turun yliopiston julkaisuja C 376. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5658-6> [Luettu 31.8.2021]
- Aspromourgos, Tony. 2013. Adam Smith on labour and capital. Teoksessa Christopher J. Berry, Maria Pia Paganelli ja Craig Smith (toim.), *The Oxford handbook of Adam Smith*. Oxford: Oxford University Press, 267–289.
- Atkinson, Anthony B. ja Piketty, Thomas (toim.). 2010. *Top incomes: a global perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Baron, James N. ja Hannan, Michael T. 1994. The impact of economics on contemporary sociology. *Journal of Economic Literature*, 32:3, 1111–1146. <http://www.jstor.org/stable/2728604> [Luettu 2.6.2020]
- Becker, Gary. 1962. Investment in human capital: A theoretical analysis. *Journal of Political Economy*, 70:5, 9–49. <http://www.jstor.org/stable/1829103> [Luettu 4.6.2020]
- Becker, Gary. 1964. *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: National Bureau of Economic Research.

- Böhm-Bawerk, Eugen von 1884. *Kapital und Kapitalzins*. Innsbruck: Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung.
- Bourdieu, Pierre. 1979. *La distinction. Critique social du jugement*. Pariisi: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre. 2002. The forms of capital. Teoksessa Nicole Woolsey Biggart (toim.), *Readings in economic sociology*. Lontoo: Wiley & Sons, 280–291.
- Clark, John B. 1891. Distribution as determined by a law of rent. *The Quarterly Journal of Economics*, 5:3, 289–318. <https://doi.org/10.2307/1879611>
- Cohen, Ben. 2021. Miljoonatili kauppaamalla NBA-videopätkiä. Kääntänyt Jyri Raivio. *Helsingin Sanomat*, 21.3.2021, B 16–18.
- Coleman, James S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Durand, Cédric. 2017. *Fictitious capital. How finance is appropriating out future*. Lontoo: Verso Books.
- Endres, Anthony M. ja Harper, David A. 2020. Capital in the history of economic thought: charting the ontological underworld. *Cambridge Journal of Economics*, 44:5, 1069–1091. <https://doi.org/10.1093/cje/beaa026>
- Fine, Ben. 2008. Social capital versus social history. *Social History*, 33:4, 442–467. <https://www.jstor.org/stable/25594295> [Luettu 28.5.2021]
- Fine, Ben. 2010. *Theories of social capital: Researchers behaving badly*. Lontoo: Pluto Press.
- Fisher, Irving. 1906. *The nature of capital and income*. New York: The Macmillan Company.
- Friedman, Milton. 1966. *Essays in Positive Economics*. 5. painos. Chicago: University of Chicago Press.
- Gaggio, Dario. 2004. Do social historians need social capital? *Social History*, 29:4, 499–513. <http://www.jstor.org/stable/4287126> [Luettu 28.5.2021]
- Góes, Carlos. 2016. Testing Piketty's hypothesis on the drivers of income inequality: Evidence from panel VARs with heterogeneous dynamics. IMF Working Paper 2016:160. Washington: International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781475523249.001>
- Helm, Dieter. 2015. *Natural capital. Valuing our planet*. New Haven: Yale University Press.

- Hicks, John. 1974. Capital controversies: Ancient and modern. *American Economic Review*, 64:2, 307–316. <http://www.jstor.org/stable/1816058> [Luettu 5.10.2020]
- Hodgson, Geoffrey M. 2015. *Conceptualizing capitalism: Institutions, evolution, future*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kaldor, Nicholas. 1957. A model of economic growth. *The Economic Journal*, 67:268, 591–624. <https://doi.org/10.2307/2227704>
- Keeley, Brian 2015: *Income inequality. The gap between rich and poor*. OECD Insights. Pariisi: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264246010-en>
- Kunkel, Benjamin. 2014. Köyhiä ja rikkaita. Kääntänyt Juha Koivisto. *niin & näin*, 82:3, 17–30. <https://netn.fi/fi/artikkeli/koyhia-ja-rikkaita> [Luettu 17.6.2020]
- Lawson, Tony. 2013. What is this 'school' called neoclassical economics? *Cambridge Journal of Economics*, 37:5, 947–983. <http://www.jstor.org/stable/23601776> [Luettu 16.12.2020]
- Macvane, S. M. 1892. Capital and interest. *The Quarterly Journal of Economics*, 6:2, 129–150. <https://doi.org/10.2307/1882544>
- Marx, Karl. 1867/2013. *Pääoma. Poliittisen talouden arvostelua. 1. osa. Pääoman tuotantoprosessi*. Kääntänyt Oscar Wilhelm Louhivuori. Helsinki: TA-tieto.
- Marx, Karl. 1939–1941/1986. *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse")*. Osa 2. Kääntänyt Antero Tiusanen. Moskova: Progress.
- Meiksins Wood, Ellen. 2017. *The origin of capitalism. A longer view*. Lontoo: Verso.
- Mihalyi, Peter ja Szelényi, Iván. 2017. Wealth and capital: a critique of Piketty's conceptualisation of return on capital. *Cambridge Journal of Economics*, 41:4, 1237–1247. <https://doi.org/10.1093/cje/bew054>
- Milanović, Branko. 2016/2017. *Tuloerot globalisaation aikakaudella: uusi näkökulma*. Kääntänyt Tatu Henttonen. Tampere: Vastapaino.
- Milanović, Branko. 2019. *Capitalism, alone: The future of the system that rules the world*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mill, John Stuart. 1848/2008. *Principles of political economy. And Chapters on Socialism*. Toimittanut Jonathan Riley. 3. painos. Oxford: Oxford University Press.

- Mincer, Jacob. 1958. Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*, 66:4, 281–302.
<https://www.jstor.org/stable/1827422> [Luettu 12.2.2020]
- Myllykoski, Mika. 2021. Tiedepääoma – uusi näkökulma auttaa löytämään tiedeviestinnän mahdollisuuksia. Vastuullinen tiede.
<https://vastuullinentiede.fi/fi/tiedepaaoma-uusi-nakokulma-auttaa-loytamaan-tiedeviestinnan-mahdollisuuksia> [Luettu 18.5.2021]
- Mäki, Uskali. 2009. *The methodology of positive economics: Reflections on the Milton Friedman legacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piketty, Thomas. 2003. Income inequality in France, 1901–1998. *Journal of Political Economy*, 111:5, 1004–1042. <https://doi.org/10.1086/376955>
- Piketty, Thomas. 2011. On the long-run evolution of inheritance: France 1820–2050. *The Quarterly Journal of Economics*, 126:3, 1071–1131.
<https://doi.org/10.1093/qje/qjr020>
- Piketty, Thomas. 2013/2014. *Capital in the twenty-first century*. Kääntänyt Arthur Goldhammer. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Piketty, Thomas. 2019/2020. *Capital and ideology*. Kääntänyt Arthur Goldhammer. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Piketty, Thomas ja Saez, Emmanuel. 2003. Income inequality in the United States, 1913–1998. *The Quarterly Journal of Economics*, 118:1, 1–39.
<http://www.jstor.org/stable/25053897> [Luettu 14.9.2021]
- Piketty, Thomas ja Saez, Emmanuel. 2014. Inequality in the long run. *Science*, 334:6186, 838–848. <https://doi.org/10.1126/science.1251936>
- Putnam, Robert D. 1993. *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D. (toim.). 2002. *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society*. New York: Oxford University Press.
- Raeste, Jukka-Pekka. 2021. Suomessa on nyt ensimmäinen riitasijoittajan rahoittama oikeustapaus. *Helsingin Sanomat*, 28.2.2021, C 17.
- Ricardo, David. 1817/1932. *Principles of political economy and taxation*. Toimittanut Edward Gonner. Lontoo: Bell and Sons.

- Robison, Lindon J., Schmid, A. Allan ja Siles, Marcelo E. (2002). Is social capital really capital? *Review of Social Economy*, 60:1, 1–21.
<http://www.jstor.org/stable/29770138> [Luettu 28.5.2021]
- Rognlie, Matthew. 2015. Deciphering the fall and rise in the net capital share: accumulation of scarcity? *Brookings Papers on Economic Activity*, 2015:1, 1–69.
<https://www.brookings.edu/bpea-articles/deciphering-the-fall-and-rise-in-the-net-capital-share/> [Luettu 16.12.2021]
- Schultz, Theodore W. 1961. Investment in human capital. *The American Economic Review*, 51:1, 1–17. <http://www.jstor.org/stable/1818907> [Luettu 12.2.2020]
- Schumpeter, Joseph A. 1987. *History of economic analysis*. Basingstoke: Routledge.
- Shaikh, Anwar. 1990. Capital as a social relation. Teoksessa John Eatwell, Murray Milgate ja Peter Newman (toim.), *Marxian economics*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 72–78.
- Shaikh, Anwar. 2016. *Capitalism: Competition, conflict, crises*. New York: Oxford University Press.
- Shaikh, Anwar ja Tonak, E. Ahmet. 1996. *Measuring the wealth of nations. The political economy of national accounts*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapiro, Nina. 1981. The neoclassical concept of capital. *Australian Economic Papers*, 20:36, 42–62. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8454.1981.tb00275.x>
- Smith, Adam. 1776/2015. *Kansojen varallisuus. Tutkimus sen luonteesta ja syistä*. Kääntänyt Jaakko Kankaanpää. Helsinki: WSOY.
- Steuart, James. 1767/1966. *An inquiry into the principles of political oecomy. Volume one*. Toimittanut Andrew Skinner. Edinburgh: Oliver & Boyd.
- Strunz, Sebastian. 2012. Is conceptual vagueness an asset? Arguments from philosophy of science applied to the concept of resilience. *Ecological Economics*, 76:4, 112–118. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.02.012>
- TSV ja TJNK (Tieteellisten seurain valtuuskunta ja Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta). 2021. *Tiedeosaaminen muuttaa maailmaa. Tiedekasvatuksen suositukseset*. Vastuullisen tieteen julkaisusarja 2/2021. Helsinki: Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta & Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995428>

- Varoufakis, Yanis. 2014. Egalitarianism's latest foe: a critical review of Thomas Piketty's *Capital* in the twenty-first century. *Real-World Economics Review*, 69, 18–35. <http://www.paecon.net/PAERReview/issue69/Varoufakis69.pdf> [Luettu 9.6.2020]
- Weber, Max. 1904. Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 19:1, 22–87. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-50770-8> [Luettu 7.6.2021]
- Weil, David N. 2015. Capital and wealth in the twenty-first century. *American Economic Review*, 105:5, 34–37. <https://doi.org/10.1257/aer.p20151057>
- Ylikoski, Petri ja Kuorikoski, Jaakko. 2010. Dissecting explanatory power. *Philosophical Studies*, 148:2, 201–219. <https://doi.org/10.1007/s11098-008-9324-z>
- Zarka, Yves Charles. 2015. Un capital sans capitalisme? *Cités*, 64, 145–156. <http://www.jstor.org/stable/43956540> [Luettu 17.12.2020]